

ЈОВАН БОРЂЕВИЋ (1908—1989)

Дана 9. децембра 1989. године угасио се живот академика Јована БорЂевића, једног од најеминентнијих представника Правног факултета у Београду у читавом послератном периоду. Доносимо опроштајне речи са комеморације одржане на Правном факултету у Београду 11. децембра, као и са сахране истог дана на Новом гробљу у Београду.

Реч академика Радомира Лукића

Са жаљењем и поштовањем опраштам се у име Српске академије наука и уметности од њеног истакнутог члана проф. Јована БорЂевића, који је за дописног члана Академије изабран 1959, а за редовног 1961. и који је предано радио на проучавању правних и политичких наука у њој, чиме је знатно допринео да она развије свој рад у овим значајним областима.

Дело академика БорЂевића је довољно и широко познато не само у нашој земљи него и у свету. Изузетан познавалац нашег уставног и политичког система, он је много учинио да се с њим упозна и иностранство јавност, чиме су појачани и углед и утицај Југославије. Углед који је он имао у међународној јавности најбоље потврђује чињеница да је у организовању Међународног удружења за уставно право играо једну од водећих улога и постао први председник тог значајног удружења.

Изузетно плодан научни радник, проф. БорЂевић је не мање значајан и као главни редактор наших устава. Насупрот крутом догматском совјетском уставу, наши уставни, посебно после увођења самоуправљања, уносе значајне новине у социјалистичко уставно право, захваљујући у великој мери и њему. Он је имао значајан удео у њиховом не само техничко правном уобличавању него и у неким суштинским одредбама којима су се водиле нове значајне правне установе у тежњи да се створи чврст систем самоуправног демократског социјализма, уставности и законитости. Треба посебно истаћи његов успешан напор да се у устав унесе низ демократских права и слобода човека и народа. Нарочито је у том погледу био значајан његов утицај на увођење управног и особито уставног судства, као врхунца уставне и правне државе. У уобличењу праксе уставног судства много је урадио и као судија Уставног суда Југославије и председник Уставног суда Србије. Значајан утицај на изградњу правног система извршио је и као дугогодишњи секретар за законодавство Југославије.

Уз ове те значајне дужности Ј. БорЂевић је остао професор Уставног права и Политичког система на Правном факултету. Био је један од истакнутих предавача, човек који је око себе окуљао знатан број младих стручњака, које је подстицао на рад и који су код њега у великом броју докторирали, стварајући тако значајан научни подмладак. Значајна је и његова делатност у Удружењу правника Југославије и Србије, чиме је подстакнут рад великог броја правника и повећан њихов интерес за унапређење њихове стручне спреме. Унапређењу наше правне науке и праксе Ј. БорЂевић је знатно допринео и обнављањем „Архива за правне и друштвене науке“ још 1945. на чијем је челу остао све до своје смрти. Око часописа је окупио знатан број сарадника и учинио га једним од водећих часописа правних и друштвених наука у

земљи. Предано је и неуморно радио и на покретању и уређивању издања научних дела из области јавног права и политикологије, чиме је подстицао рад многих младих научника из ових области.

Сејач нових идеја у широкој области правних и друштвених наука, Ј. Борбевић је много учинио и на унапређењу наставе на Правном факултету, особито на последипломским студијама. Увек осетљив на нова кретања у друштву и науци, он је уводио нове наставне дисциплине и ширио видике науци и настави упоредо с развојем наука и законодавства у свету и у нас.

Поред свег тог рада, проф. Борбевић, пун неисцрпне енергије, остаје неуморан писац бројних дела и студија све до последњих дана живота. Његови списи се одликују изазовним новим идејама, покретањем нових питања и њиховом недогматском обрадом, чиме је подстицана слобода и смела нова мисао. Његова неуморна снага ове до последњих дана нас је увек изненађивала новим и новим књигама и расправама. Велика заоставштина његових списа тек чека достојне стручњаке да је проуче и истакну њене вредности. У низу његових радова из области права и политикологије, као и других суседних области, особито се истичу два дела: *Уставно право* у бројним издањима, увек знатно измењеним и *Политички систем*, дело у које је унео највише новина у ову, у нас до њега, скоро непостојећу научну дисциплину.

Главна одлика рада Ј. Борбевића је обрада уставног права на широкој основи социологије и политикологије, што је и једини начин обраде ове области права, тако тесно везане за развој државе и друштва и тако променљиве услед сталног друштвеног развоја.

Смрћу академика професора Ј. Борбевића губимо изузетно плодног писца оригиналних и изазовних идеја, значајног уставотворца и законодавца, творца низа нових правних установа самоуправног социјалистичког права, великог професора права и педагога који је одгајао знатан број нових радника на пољу права и политикологије, покретача издавачке делатности и неуморног радника на упознавању иностранства с нашим новим правом.

Реч проф. Павла Николића

Прекјуче, у предвечерје, отишао је од нас заувек наш драги професор Јован Борбевић.

Ипак, својом људскошћу и пријатељством према нама он ће остати у нашој средини и међу нама док и ми живимо, а својим свеукупним делом он ће живети и са генерацијама које долазе.

Као што је био наш учитељ, он ће преко својих књига и идеја бити учитељ и будућим генерацијама у временима која долазе, а не само оним сутрашњим. Као што је био творац драгоцених послата и идеја у развоју науке до данас, он ће својим научним делом бити основ и даљег развоја наше науке. Као што је био идејни, а најчешће и стварни креатор великих замисли у југословенским уставима и у уставном систему цитиште, он ће бити и остати полазиште у откривању нових замисли, полазиште у трагању за бољим системом, системом окренутим човеку и са циљем да њему служи, системом који ће бити не само демократски, већ и хуманији. То је била његова животна преокупација и она је живела са њим и у њему до последњег дана.

Академик Јован Борбевић је рођен 1908. године. После завршених студија на Правном факултету у Београду са успехом је стекао докторат правних наука у Паризу 1933. године. Вративши се у Београд, био је 1936. године изабран за доцента на Правном факултету и тако започео бриљантну универзитетску, и не само универзитетску каријеру.

Већ су први његови кораци као педагога и као уставно-правног писца показали да је београдски Правни факултет у њему добио сјајног настављача сјајне традиције у домену уставног права на овом Факултету. Временом је постао и остао најистакнутији зналац уставног права у Југославији, као што је у овој области досегао и врхове светске науке уставног права.

Његов допринос науци уставног права је непроцењив. Он сам је писао: „Уставно право није оно што је написано у уставу и закону, већ оно што људи осећају у односу на свој положај, права и одговорности и оно што се остварује“. Својом речи која је стала записана у више стотина његових књига, студија, расправа, чланака и других радова, професор Борђевић је опромно допринео да се та и таква осећања код људи спарвају и да постоје. Он је то и могао да постигне јер је знао (и говорио) да наука уставног права има значај за теорију демократије, као што је знао (и говорио) да наука уставног права не сме да буде индоктринација духова. Он се није никад мирио с апологетиком у уставном праву. Обрнуто, научна критичка анализа је била његово средство понирања у дубине теорије уставног права и средство обраде постојећег уставног система. Као што је био присталица залагања да се принципима и институцијама уставног система створе прикладни услови за практично остварење, тако је био и поборник налажења начина и путева да се ти принципи и институције усавршавају и замењују бољим и демократскијим. Колико му је догматизам био стран, толико му је отвореност за нове идеје и компаративна искуства била блиска.

Професор Борђевић је уложио овоје стваралачке напоре и у друге научни области а посебно у сфери политичких наука и технологије. У ствари, он је зачетник истинске политиколошке мисли у Југославији и један од покретача социолошке мисли и оснивача социологије у нашој земљи. Београдска политичко-правна школа са угледом и утицајем који има — практично је дело професора Борђевића.

Иза професора Борђевића остају пионирска и капитална дела у сфери политичких наука. Средиште његових истраживања и размишљања је био политички систем. Он је писао: „У теоријском смислу, а посебно у социјализму, политички систем не само што није сопствени циљ ни финализам социјализма, већ је у крајњој линији подређен њему, односно човеку“. У поднаслову његовог капиталног дела *Политички систем* пише: „Прилог науци о човеку и самоуправљању“. Тиме је означен и прави, суштински циљ његовог истраживања и размишљања.

У међународној универзитетској и научној јавности професор Борђевић је оставио неизбрисив траг. У свету су познати и признати име и дело академика Борђевића. Он је био радо виђен гост на многим светски познатим универзитетима широм света, где је проносио своју и југословенску научну мисао. Био је професор по позиву на Универзитету Париз I, Panthéon — Sorbonne, на Универзитету Санга Клара и многим другим. Неки од њих, као, нпр., Универзитет у Стразбуру, доделили су му титулу *doutor honoris causa*, као што су га и неке академије наука, поред Српске академије наука и уметности, примиле у своје редове. Тако је у домену науке постао „грађанин света“.

То му је и омогућило да буде оснивач и први председник, а касније и први почасни председник Међународног удружења за уставно право, као што је био један од оснивача и дугогодишњи члан Извршног одбора и потпредседник Међународног удружења за политичке науке.

Удаљен са Универзитета у време нацистичке окупације и сарадник народнослободилачког покрета у време рата, по ослобођењу земље професор Борђевић с ентузијазмом човека који верује у више циљеве приступа обнови Београдског универзитета и постављању новог система власти на уставне основе. Слику његове свестране активности у овој сфери тада и касније, негде до Устава од 1974, употпуњују подаци о његовом стваралачком деловању у својству помоћника министра за конституанту у време стварања првог југословенског Устава, секретара Савезног савета за законодавство, председника Правног савета, судије Уставног суда Југославије, председника Уставног суда Србије, итд.

Велико је дело професора Борђевића. Награда АВНОЈ-а, одликовања и многобројна признања су само мала пажња којом му је друштво (и сви ми заједно) узвратило за оно што је он дао друштву (и свима нама). Он то није ни очекивао, јер иза тог великог дела је стајао човек који је волео друштво и људе. Поред свог опромног научног знања, он је људима увек пружао руку пријатељства и топлих реч.

Ако уопште може бити утлућена реч утехе породици, онда је то порука да небројени поштоваоци дела и личности Јована Борђевића широм Југославије, али и дилем света, а посебно генерације које је он школовао, његови сарадници и Правни факултет у целини чији је професор био пола века и декан у два наврата, искрено деле путу са породицом, као што ће сви они са дубоким пијететом чувати успомену на њега.

Реч проф. Златије Букић-Веловић

Имам најтужнију дужност да се у име бројних генерација које су имале срећу да буду ученици, сарадници и пријатељи професора Борђевића, опростим од великог учитеља, чији је неумитни одлазак болно одјекнуо широм наше земље, као и у целом свету у коме су дубоко урезани трагови његовог дела. Тешко је наћи праве речи којима би се исказала осећања свих оних којима је професор Борђевић несебично помагао на путу њиховог, стручног и научног стасавања и сазревања.

Научник дубоког ума, широке правничке и опште културе, визионар, хуманиста у целокупном свом делу и бићу, академик Борђевић је деценијама свог живота и рада велики део своје неисцрпне снаге посвећивао и педагошком раду са студентима и млађим научним радницима. Свима онима који су настојали да досегну до научних истина које им је он наговештавао својим провоцирајућим радовима и усменим излагањима, Професор је био неуморни УЧИТЕЉ и пријатељ.

И као што се у свом целокупном делу руководио ставом Монтескјеа по којем у писању не треба потпуно исцрпсти свој предмет да се ништа не остави читаоцу, већ да је дужност писца да читаоцу помогне да мисли — Професор је у својим предавањима и другим јавним излагањима увек настојао да слушаоце подстакне на сопствена размишљања. Био му је стран сваки догматизам. У њега није било завршених и затворених тема. Није било једнодимензионалних, а још мање једноставних проблема. Зато његова предавања никад нисмо могли схватити као завршена. И последње предавање остало је отворено за „следећи пут“, који на жалост, нисмо дочекали. Исто као што су и наши разговори с њим остали отворени за „нови сусрет“. Умео је Професор да охрабри своје сараднике. Могао је то јер је био човек најплеменитијег кова. Волео је људе, веровао им је. Презирао је сваку себичност, искључивост и интелектуалну надменост. Његов животни мото био је став чувеног француског есејисте — моралисте Жубера: „Треба настојати да будемо разумни, а не да увек имамо право, да будемо искрени, а не непогрешиви“. Свестрана и висока култура и изузетна људска ширина у односу према овима с којима је сарађивао биле су нераздвојне одлике овог ствараоца и по много чему непоновљивог човека. То су најбоље осетили бројни правници и политиколози из свих крајева наше земље, и из света којима су врата не само Професоровог кабинета, већ и куће, била увек широм отворена, баш до последњег часа његовог живота. Сви они њему много дупују. Болно доживљавајући овај растанак од свог великог учитеља и пријатеља, они ће чувати његово дело као неисцрпну ризницу и као трајно надахнуће светске и наше науке, и настојати да се боре за очување и даље развијање великих идеја које прожимају ово дело, а у првом реду идеја слободе, хуманизма, правде и демократије која је и за Професора „решена загонетка сваког устава“. Ове идеје Професор Борђевић је уградио и у темеље политичко-правне школе коју је он створио.

Хвала нашем великом Професору, учитељу и пријатељу на свему чему нас је научио и на свему што је учинио за друштво, коме би данас био и те како потребан за науку и културу. Остајемо поносни што смо били његови ученици, савременици и пријатељи. Његовој породици нека буду утеха његово велико, трајно дело и светао лик које је оставио и које ће бити инспирација генерацијама које долазе.

Реч судије Уставног суда Србије Драгољуба Ђосића

Тужна дужност опраштања с академиком, професором и великим ерудитом наше уставне и политичке науке Јованом Борбевихем, улопуњена је поносом због свега онога што се за њега и његово дело може данас рећи.

У овојој богатој биографији, која је одраз борбе напредне мисли у нашој науци да се конституише систем социјалистичке уставности и законитости, проф. др Јован Борбевих је својом научном делатношћу и својим схватањем улоге идеја у деловању институција допринео да се и такве друштвене институције као што је уставно судство успоставе и дају свој допринос заштити уставности и законитости, а тиме и „социјализму по мери човека“, у време када свет од социјализма то није много ни очекивао.

Учествујући у конституисању Уставног суда Југославије и Уставног суда Србије 1963. године, професор Јован Борбевих је дао пионирски допринос увођењу а потом и деловању ових институција у правном поретку и политичком систему Југославије.

Са поносом се подсећамо да је као председник Уставног суда Србије од 1971. до 1979. године својим компаративним знањем, дубоком повезаносту са демократским тековинама светске и југословенске уставно-правне науке допринео да уставно судство постане поуздани заштитник уставности и законитости. Својим научним и личним ауторитетом значајно је допринео да ове институције стекну „моћ легитимности“ како је сам дефинисао друштвену улогу уставног судства.

Сам је био оно што је тражио од судија Уставног суда: „правник широке културе и професионалног знања, и истовремено човек моралног угледа и подршке у широј јавности. Човек који се поштује, слуша и цени“.

Одајући пошту професору др Јовану Борбевиху, угледном и у историји уставног судства изузетно уваженом председнику Уставног суда Србије, подсећамо се да је и 1986. године иако већ болестан, али блиставо бистра ума, помагао да се критички сагледа улога и место ових институција у нашем систему. Тим поводом је изрекао и речи које су његов професионални животни оријентир: „Социјалистичка Југославија не може да живи без уставности и законитости као живо биће без ваздуха“.

Све овоје креативне способности професор Јован Борбевих је уложио да уставно судство томе да свој допринос а сам је остао у историји институције заштите уставности, као незаобилазан лик.

Реч декана Правног факултета у Београду проф. Мирослава Петровића

Правни факултет Универзитета у Београду опрашта се данас од једног свог великана, од дугогодишњег професора, учитеља бројних генерација, научника светског реномеа, члана многих наших и иностраних академија наука.

Сваки опроштај ове врсте тужан и гун сете, прожет је пијететом и изражава бескрајну захвалност.

О томе шта је професор и академик ЈОВАН БОРБЕВИЋ значао за нашу правну науку, за развој и унапређење политичких и других друштвених наука, знало се, зна се и знаће се. Његова писана реч најбољи је и трајан сведок његових изванредних мисли, његовог лудидног ума и његове изузетне ширине у понирању у суштину и бит савременог друштва и његове државне организације. И изговорене речи драгог професора остају у свести свих оних који су имали срећу да га чују, да га слушају и да од њега уче. Својим бројним радовима, од којих су многи добили највећа друштвена и научна признања, исто као и својом изузетном педагошком активносту, професор Јован Борбевих створио је себи својеврсни споменик још за живота, постао је корифеј наше правне науке, заправо наших друштвених наука.

У најстаријој правној школи на тлу Србије, у том својевром храму правне науке, која ће ускоро прославити 150. годишњицу свог битисања, професор Јован Борбевић провео је више од пет деценија, преносећи стално и несебично своје знање млађима, створио је школу уставног права и дао допринос, немерљив по обиму и садржини, афирмацији Правног факултета Универзитета у Београду и посебно његове Катедре за правно-политичке науке.

Ретки су примери да је један човек, један професор, у тако дугом времену и тако предано уградио себе у једну школу, да је више од половине читавог једног века био њен угледни члан и истовремено представник, као што је то професор Борбевић учинио и био.

Опраштајући се од њега, у име Правног факултета у Београду и у своје лично име, изражавам му искрену људску захвалност, велику захвалност за све оно што је учинио за све нас који себе сматрамо његовим ученицима и бацама, а посебно за Факултет који ће увек и са поносом истицати да је академик ЈОВАН БОРБЕВИЋ био један од његових најеминентнијих професора.

Реч декана Факултета политичких наука проф. Балше Шпадијера

У овим тешким временима по Југославију у коју је дубоко веровао и у чију је изградњу уткао себе, опраштамо се од професора и научника Јована Борбевића. Дуго година смо били заједно. Сваки разговор са њим је чинио саговорника интелектуално богатијим. Имао је велико разумевање за младе, за све оне који ступају у тајне науке, којој је читав свој живот посветио. Из његовог погледа, који је храбрио и зрачио, осећало се да он све разумје и зна.

Наш професор је отишао заувек, али је за њим остало велико дело, на коме ће се учити и васпитавати будуће генерације. Из наших редова је отишао човек и научник снажне воље и ретке интелектуалне снаге.

Његова реч, изговорена или написана била је јасна и бритка. Дубоко је веровао у оно што је писао и радио. Био је један од оснивача и креатора Факултета политичких наука. Спадао је у ред оних мислилаца и теоретичара који је сматрао да наука може да мења свет и да учини људе бољим и хуманијим.

Ми његови ученици, захваљујемо му на свему што је учинио за нас.

Ми, професори и студенти Факултета политичких наука, као таквог увек ћемо га се сећати.

Нека је вечна слава, професору Јовану Борбевићу.

СТОЈАН ЦИГОЈ (1920—1990)

Реч на сахрани проф. Цигоја

Када нас напусте људи од вредности у својој струци, у првим тренуцима нисмо свесни величине губитка, нисмо свесни да их заувек губимо, да иза њих остаје ненадокнадива празнина. Када такви људи поседују и обичне, а за мене праве, људске вредности, као другови и пријатељи, губитак је тежак а навикавање на чињеницу да су нас заувек напустили је спорије и болније.

Професор др Стојан Цигој је поседовао обе наведене особине. Као научни радник досегао је, у својој области, у области грађанског права, сам врх науке. Обдарен вредношћу и педантношћу које красе словеначки народ коме је припадао, Цигој је своје радове из области облигационог права довео до перфекције. Његов Коментар закона о облигационим односима пример је како треба писати коментаре закона. Обрађујући правне институте облигационог права, полазећи од баштине упоредног права, Цигој је стварао дело које ће преживети све примене закона и које неће моћи да мимоиђе иоле озбиљнији посленик у правној науци грађанског права. Ова особина краси и његове бројне друге радове и чланке.

Као човек, Цигој је био скроман, свестан својих вредности, искрени пријатељ који је умео да негује пријатељство и да га одржава. Цигој је поседовао још једну димензију која, у данашњим бурним временима која потресају нашу заједничку домовину Југославију, показује своју вредност у пуном сјају. Био је Словенац али и Југословен, који је неговао односе како са Правним факултетом у Београду тако и са другим факултетима у земљи. Цењен и ван факултетских кругова, био је и сарадник Института за упоредно право, дугогодишњи члан његовог Научног већа. Његова помоћ у овом својству била је драгоценост. Као такав, успешно је представљао југословенску правну науку у иностранству, на разним симпозијумима и сусретима као што су југословенско-француски правнички дани и други.

Опраштајући се од професора др Стојана Цигоја у име Правног факултета у Београду и Института за упоредно право, могу рећи да је његова смрт губитак не само за Правни факултет у Љубљани већ и за све нас на београдском Факултету и у Институту који смо са њим сарађивали и дружили се. Остаје његово дело за касније нараштаје и трајна успомена на колегу и пријатеља који је цео свој живот посветио правној науци и студентима и који ће, као такав, остати узор како се може живети за науку и у науци и како је то довољно да испуни смисао једног живљења и несебичног давања.

др Владимир Јовановић